

DARIUSZ KUPISZ* – LUBLIN

STAROPOLSKI ZASÓB ARCHIWALNY PARAFII ŚW. JANA CHRZCICIELA W RADOMIU

Streszczenie

Księgi metrykalne z czasów staropolskich są od dawna przedmiotem zainteresowania historyków, przede wszystkim badaczy dziejów Kościoła i genealogów. W niniejszym artykule omówiono zarówno wzmiankowane księgi, jak i inne zasoby archiwalne z XVI-XVIII w., przechowywane w kancelarii kościoła farnego św. Jana Chrzciciela w Radomiu. Wobec zniszczenia archiwaliów dawnego województwa sandomierskiego z czasów przedrozbiorowych przez okupanta hitlerowskiego w 1944 r., posiadają one wielką wagę dla dziejów miasta, regionu, a w wielu wypadkach także dla funkcjonowania parafii w czasach staropolskich.

Słowa kluczowe: historia Kościoła; Radom; parafie; metryki parafialne

Kościół farny św. Jana Chrzciciela w Radomiu był trzecią pod względem chronologii świątynią wzniesioną na obszarze tego miasta. Nie jest kościołem najstarszym, ani też siedzibą pierwszej, założonej tu parafii. Tym niemniej to właśnie w jego kancelarii parafialnej przechowywane są księgi metrykalne ochrzczonych, zaślubionych i zmarłych z XVI-XVIII w., a także inne akta z czasów przedrozbiorowej Rzeczypospolitej. Te ostatnie, zostały odnalezione niedawno, wzbudzając niemałe zainteresowanie miejscowych historyków. Wraz z metrykami stanowią ważne źródła do dziejów Radomia i regionu radomskiego, tym cenniejsze, że radomskie księgi miejskie sprzed trzeciego rozbioru, jak i księgi tutejszych sądów szlacheckich, przechowywane w Archiwum Głównym Akt Dawnych, zostały spalone przez okupanta w 1944 r.¹ Materiały archiwalne z kościoła parafialnego

* Dariusz Kupisz – dr hab. historii, prof. w Instytucie Historii UMCS w Lublinie;
e-mail: kupiszd@wp.pl

<https://orcid.org/0000-0002-9912-944X>

¹ A. Wolff, *Akta partykularne przedrozbiorowe Archiwum Głównego w Warszawie z lat 1381-1835*, w: *Straty Archiwów i Bibliotek Warszawskich w zakresie rękopiśmiennych źródeł historycznych*, t. 1, Warszawa 1957, s. 203-204; A. Stebelski, *Źródła do dziejów ziemi kieleckiej, radomskiej*,

św. Jana Chrzciciela mogą zainteresować również historyków Kościoła w Polsce, badaczy zachodzących w niej przemian demograficznych, a nawet antropologów. Celem niniejszego opracowania jest omówienie zawartości oraz losów staropolskiego zasobu archiwalnego radomskich parafii, który dotrwał naszych czasów.

Wyjaśnienie drogi, którą przebyły wzmiankowane wyżej akta, aby w ostateczności znaleźć się w kancelarii parafii św. Jana Chrzciciela, nie jest możliwe bez ukazanie pierwotnych miejsc, w których zostały wytworzone i w których były przechowywane. To z kolei wymaga zarysowania dziejów najstarszych świątyń parafialnych istniejących na obszarze Radomia. O ich historii pisano już kilkakrotnie², tym niemniej jedynie kościół farny św. Jana Chrzciciela doczekał się naukowej monografii opartej o metody badawcze stosowane przez współczesną historiografię³. Zarówno starsi autorzy, jak też ci, którzy podjęli się opracowania dziejów radomskiej fary, nie poświęcili jednak większej uwagi księgom metrykalnym, przechowywanym w jego kancelarii.

Najstarszą świątynię parafialną na obszarze Radomia wzniesiono na dziedzińcu grodu obronnego nad Mleczną, a nosiła ona wezwanie św. Piotra. Niektórzy historycy sądzili, że powstała już w XI w., choć bardziej prawdopodobne, wydaje się w tym wypadku XII stulecie⁴. W XIII w. na wschód od grodu wzniesiono nową świątynię parafialną pod wezwaniem św. Wacława, przy której lokowano miasto na prawie średzkim (Stary Radom). Drewniany kościółek św. Piotra przekształcono w kaplicę, którą przekazano benedyktynom sieciechowskim. Wizytyacje biskupie potwierdzają jej funkcjonowanie przez cały interesujący nas okres, wiadomo również, że w latach 1795-1812 pełniła ona funkcję kaplicy cmentarza ulokowanego na grodzisku, po czym została rozebrana⁵.

Z punktu widzenia omawianych w niniejszym artykule zasobów archiwalnych o wiele istotniejsze są losy wspomnianego już kościoła pod wezwaniem św. Wacława. Ustalenie dokładnej daty erekcji świątyni nastęrcza sporych trudności,

sandomierskiej w Archiwum Głównym w Warszawie, w: *Pamiętnik Świętokrzyski*, red. A. Patkowski, Kielce 1931, s. 294-302

² Jako pierwszy o kościołach radomskich pisał Józef Gacki, publikując cykl artykułów w „Pamiętniku Religijno-Moralnym” za lata 1855-1858. Zebrano je pod koniec ubiegłego wieku i wydano w jednym tomie, por. J. Gacki, *Radom i jego kościoły do końca XVIII wieku*, wyd. S. Zieliński, Radom 1999. O kościołach radomskich pisali później: J. Luboński, *Monografia historyczna miasta Radomia*, Radom 1907; J. Wiśniewski, *Dekanat radomski*, Radom 1911. Nie pogłębili oni jednak badań ks. Józefa Gackiego, streszczając w zasadzie jego ustalenia.

³ *Kościół św. Jana Chrzciciela w Radomiu. Architektura – ludzie – wydarzenia*, red. D. Kupisz, Radom 2010. Monografia zawiera artykuły o dziejach radomskiej fary do końca XVIII w., jej poszczególnych, architekturze i wyposażeniu wnętrza.

⁴ O powstaniu tego kościoła w XI w. wspominali: S. Litak, *Kościelne podziały administracyjne w Radomsku w XVI-XVIII w.*, w: *Radom i region radomski w dobie szlacheckiej Rzeczypospolitej*, t. 2, red. Z. Guldon i S. Zieliński, Radom 1996, s. 7-20; B. Fuglewicz, *Początki Radomia. Wczesnośredniowieczny zespół osadniczy nad rzeką Mleczną*, Radom 2013, s. 111-139. Za metryką dwunastowieczną opowiedzieli się B. S. Kumor, *Dzieje diecezji krakowskiej do roku 1795*, t. 4, Kraków 2002, s. 190; E. Kierzkowska-Kalinowska, *Rozwój osadnictwa wczesnośredniowiecznego na terenie Radomia*, w: *Urbanistyka i architektura Radomia*, red. W. Kalinowski, Lublin 1979, s. 30.

⁵ Gacki, *Radom i jego kościoły*, s. 10.

nie jest też tematem opracowania, stąd można poprzestać na podaniu roku 1216, wspomnianego przez niektórych autorów⁶ i tradycji wiążącej fundację kościoła z księciem Bolesławem Wstydlwym, który panował znacznie później⁷. Według innej relacji, radomski kościół św. Wacława Męczennika konsekrował w 1221 r. biskup pomocniczy krakowski Jan⁸. Niektórzy badacze przesuwają datę erekcji kościoła na rok 1276, czyli na końcowy okres panowania Bolesława Wstydlwego, lub łączą ją z lokacją Starego Radomia, która miała miejsce około 1300 r. Wtedy właśnie zaczęto wznosić w Radomiu murowaną świątynię i niewykluczone, że jej wezwanie należy wiązać z Wacławem II, rządzącym wówczas Polską i Czechami⁹. Pierwsi duchowni, pełniący posługę duszpasterską w owym kościele pojawiają się w wykazach świętopietrza z lat 1325-1327¹⁰.

W połowie XIV w. Kazimierz Wielki postanowił przenieść radomski ośrodek miejski na inne miejsce, leżące na wschód od starego grodu i kościoła św. Wacława. Wraz z lokacją Nowego Radomia władca ufundował kościół (wzniesiony w latach 1360-1364) i parafię pod wezwaniem św. Jana Chrzciciela¹¹. Stary Radom spadł do rangi osady podmiejskiej, ale tamtejszy kościół zachował rangę świątyni parafialnej.

Od początku swego istnienia parafia św. Jana Chrzciciela obejmowała swym zasięgiem Nowy Radom oraz wioski Dzierzków, Gołębiów, Wolę Gołębiowską i Klwatkę Królewską. Była niemal ze wszystkich stron otoczona terenami należącymi do parafii staroradomskiej, przy której pozostało ponad 20 miejscowości. Były to przedmieścia Nowego Miasta (Stary Radom i Górki) oraz wioski: Myśliszewice, Małęczyn, Długojów, Godów, Kotarwice, Malczów, Żakowice, Wola Żakowska, Zamłynie, Wacyn, Rajec Szlachecki, Rajec Poduchowny (zwany wtedy Księżym), Piotrowice, Janiszów, Mazowszany, Trablice, Prędocinek, Klwatka Szlachecka i Kaptur¹².

W czasach przedrozbiorowych na obszarze Radomia funkcjonowały dwie świątynie parafialne, po których pozostała interesująca nas spuścizna archiwalna. Tym niemniej, jest ona obecnie przechowywane w całości w kancelarii kościoła farnego św. Jana Chrzciciela, co wynika losów świątyni w XIX i XX w. Po pierwszym rozbiórze Polski Radom znalazł się na kilkanaście lat w zaborze austriackim. W 1802 r. wojsko austriackie zajęło kościół św. Wacława, zamieniając go

⁶ Gacki, *Radom i jego kościoły*, s. 12; Kumor, *Dzieje diecezji krakowskiej*, s. 197; F. Siarczyński, *Opis powiatu radomskiego*, wyd. W. Lipiński, Warszawa 1847, s. 103; Luboński, *Monografia historyczna*, s. 69.

⁷ Wiśniewski, *Dekanat radomski*, s. 202-203. Autor ten uznał datę 1216 i Leszka Białego za fundatora kościoła św. Wacława, a Bolesława Wstydlwego za tego władcę, który go uposażył.

⁸ Kumor, *Dzieje diecezji krakowskiej*, t. 2, Kraków 1999, s. 91.

⁹ Kierzkowska-Kalinowska, *Rozwój osadnictwa*, s. 43.

¹⁰ *Monumenta Poloniae Vaticana*, t. 1, *Acta Camerae Apostolicae (1207-1344)*, wyd. J. Ptaśnik, Kraków 1913, s. 170, 245, 328.

¹¹ M. Brykowska, R. Brykowski, *Kościół farny pw. św. Jana Chrzciciela w Radomiu – dzieje budowlane i architektura*, w: *Kościół św. Jana Chrzciciela*, s. 87.

¹² D. Kupisz, *Dzieje kościoła św. Jana Chrzciciela w Radomiu w XIV-XVIII wieku*, w: *Kościół św. Jana Chrzciciela*, s. 19.

na magazyn, a tamtejszą drewnianą plebanię po prostu rozebrano¹³. *Nota bene* nastąpiło to po śmierci wieloletniego proboszcza obydwu radomskich parafii ks. Stefana Możdżeńkiego i wyznaczeniu jego następcą ks. Karola Riese, byłego kapelana w armii austriackiej¹⁴. Objął on parafię farną we wrześniu 1802 r., zostając jednocześnie administratorem parafii św. Wacława¹⁵. Najprawdopodobniej to właśnie wówczas księgi metrykalne kościoła św. Wacława zostały przewiezione do Nowego Radomia, a konkretnie do kościoła św. Jana Chrzciciela (kancelarii lub zakrystii). W ten sposób cały zasób archiwalny obydwu parafii znalazł się w jednym pomieszczeniu. W 1811 r. parafia św. Wacława została włączona formalnie do parafii św. Jana Chrzciciela¹⁶, co utrwaliło tylko istniejący stan rzeczy, dotyczący przechowywania wspomnianej dokumentacji.

Podstawową część spuścizny z XVI-XVIII w., znajdującej się obecnie w kancelarii kościoła farnego, stanowią księgi metrykalne. Obecnie ich skany są dostępne w internecie¹⁷, a polskojęzyczne rejestry zostały opublikowane w 20 tomach i wydane przez Radomskie Towarzystwo Naukowe¹⁸. W obydwu przypadkach nie kierowano się jednakże zawartością określonej księgi, lecz podzielono ich treść, dostosowując do serii wpisów ochrzczonych, zaślubionych i zmarłych. Utrudnia to oczywiście orientację w treści poszczególnych ksiąg, ustaleniu ich ram chronologicznych, a także śledzeniu przemian zachodzących w stosowanym formularzu zapisów.

W literaturze opisywano już genezę oraz okoliczności uchwalenia na soborze trydenckim dekretu *Tametsi dubitandum* (11 listopada 1563 r.), nakazującego proboszczom prowadzenie ksiąg metrykalnych ślubów oraz ochrzczonych. Postanowienia soboru trydenckiego uzupełniło wkrótce prawodawstwo kościołów lokalnych, w tym także polskich. W 1564 r. zarządzenia trydenckie zostały przyjęte w lwowskiej prowincji kościelnej i na synodzie poznańskim, ale dopiero na synodzie piotrkowskim roku 1577 zaaprobowała je cała prowincja gnieźnieńska. Bardziej drobiazgowo zajął się rejestracją sakramentów synod piotrkowski z 1607 r., obradujący pod przewodnictwem prymasa Bernarda Maciejowskiego. Zgodnie z wcześniejszym o kilka lat listem pasterskim arcybiskupa, nakazano na nim prowadzenie ksiąg ochrzczonych, bierzmowanych, zaślubionych i komunikowanych na Wielkanoc, podając także formularze dla poszczególnych wpisów¹⁹.

¹³ Budynek kościoła św. Wacława zwrócono duchowieństwu dopiero 1978 r., a po gruntowanej renowacji zaczął on od 1986 r. ponownie pełnić rolę świątyni parafialnej.

¹⁴ Kupisz, *Proboszczowie parafii św. Jana Chrzciciela w Radomiu w XIX-XXI wieku*, w: *Kościół św. Jana Chrzciciela*, s. 61.

¹⁵ Archiwum Diecezjalne w Sandomierzu [dalej ADS], Akta Parafii św. Jana Chrzciciela w Radomiu, t. 1, Wizytacja dekanatu radomskiego z 1808 r., k. 258.

¹⁶ Kupisz, *Dzieje kościoła św. Jana Chrzciciela*, s. 59.

¹⁷ Na stronach www.familysearch.org.

¹⁸ Ukazały się w latach 2001-2013 pod wspólnym tytułem *Księgi metrykalne kościołów radomskich z lat 1591-1795*. Seria „A”, licząca 13 tomów zawierała *Metryki chrztów*, seria „B”, 5 tomów, nosi tytuł *Metryki ślubów*, a seria „C” to *Metryki zmarłych*, zebrane w 2 tomy.

¹⁹ B.S. Kumor, *Metryki parafialne w archiwach diecezjalnych*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, 14 (1966) z. 1, s. 65-75.

Na rozwój formuły wpisów i upowszechnienie się metryk parafialnych wpłynął *Rytuał rzymski*, ogłoszony przez papieża Pawła V w 1614 r. Określał on precyzyjnie rodzaje poszczególnych ksiąg nakazując, aby poza wzmiankowanymi wcześniej metrykami ochrzczonych i zaślubionych, prowadzono je dla bierzmowanych, zmarłych oraz spisy parafian, zwane księgami stanu dusz²⁰. Polskie duchowieństwo nie kwapiło się jednak z wypełnianiem tych zaleceń i potrzebę odnotowywania zmarłych zatwierdzono dopiero w *Rytuale piotrkowskim* z 1631 r. Nic dziwnego, że bardziej systematyczne księgi metrykalne obejmujące zmarłych pojawiły w polskich parafiach w drugiej połowie XVII w., a w wielu wypadkach dopiero w początkach następnego stulecia²¹.

Nie wiadomo dokładnie, w którym roku zaprowadzono pierwsze księgi metrykalne w kościele św. Wacława w Starym Radomiu, bowiem nie wspominają o nich wizytacje z 1570, 1598 i 1617 r. Podczas wizytacji biskupiej, przeprowadzonej w dekanacie radomskim w 1721 r. zauważono jedynie, że w kościele św. Wacława nie ma odrębnych ksiąg zmarłych²². W aktach wizytacji z 1747 r. zamieszczono ogólną informację o oględzinach metryk, wzmiankując tylko księgi chrztów, z których wynikało, że w ciągu ostatniego roku udzielono 60 sakramentów²³. Dopiero wizytacja biskupia z 1781 r. zawiera dokładny opis wszystkich ksiąg, znajdujących się wówczas na plebanii kościoła św. Wacława w Starym Radomiu. Wizytatorzy zlustrowali 7 ksiąg metrykalnych, wśród których znajdowały się:

1. Księga chrztów, ślubów i pogrzebów z lat 1634-1699, zachowana w złym stanie w wielu miejscach podarta (odnotowano tu również liczne puste miejsca i niezapisane strony).
2. Księga ochrzczonych i zmarłych za lata 1699-1714.
3. Księga zaślubionych z lat 1654-1713.
4. Księga ochrzczonych, zmarłych i zaślubionych z lat 1720-1749.
5. Księga chrztów, zaprowadzona w 1767 i kontynuowana.
6. Księga zmarłych, zaprowadzona w 1768 i kontynuowana.
7. Księga zaślubionych, zaprowadzona w 1771 r. i kontynuowana.

Wspominano wówczas o jeszcze jednej księdze z lat 1749-1767, podzielonej na trzy części dla sakramentów chrztów, ślubów i pogrzebów, która spłonęła podczas pożaru plebanii²⁴.

²⁰ R. Kotecki, *Rejestracja metrykalna wiernych w świetle potrydenckiego ustawodawstwa kościoła katolickiego (ze szczególnym uwzględnieniem prawodawstwa diecezji Chełmińskiej, Gnieźnieńskiej, Płockiej i Włocławskiej)*, „Nasza Przeszłość”, (2009) nr 112, s. 45-46.

²¹ C. Kukło, *Demografia Rzeczypospolitej przedrozbiorowej*, Warszawa 2009, s. 92-95.

²² Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie (ArKMKr), sygn. AV 21, Visitatio decanatum Radomiensis et Zwolinensis et Stężycensis..., A.D. 1721 expeditatae, k. 11.

²³ *Wizytacja parafii radomskich z 1747 roku*, oprac. Z. Guldon, w: *Radom i region radomski w dobie szlacheckiej Rzeczypospolitej*, t. 2, red. Z. Guldon i S. Zieliński, Radom 1996, s. 64.

²⁴ Biblioteka Diecezjalna w Sandomierzu (BDS), rkps. I-1454, Wizytacja generalna parafii archidiaconatu radomskiego z 1781 r., s. 58.

Nie wszystkie z ksiąg wymienionych przez wizytatorów w 1781 r. przetrwały do naszych czasów, ponadto przeprowadzony przez nich ogląd nie był dokładny. Najstarsze z zachowanych wpisów metrykalnych kościoła św. Wacława w Starym Radomiu datowane są bowiem na rok 1630 lub 1631 (śluby), zapisy dotyczące chrztów zachowały się od roku 1636, a zgonów od 1768²⁵. Porównanie powyższego zestawienia ze stanem archiwum parafii św. Wacława opisanym w 1781 r. pozwala na stwierdzenie, że z 7 wymienionych wówczas ksiąg dotrwały do naszych czasów w całości 3 zaprowadzone w latach 1767, 1768 i 1771. Zachowała się również księga z lat 1720-1749 (1750), jednak nie zawiera wpisów dotyczących zmarłych. Być może osiemnastowieczny wizytator pomylił się i nie było ich tu lub też zostały wyłączone z księgi w późniejszym okresie i zaginęły. Ocalała również większość wpisów chrztów i ślubów z ksiąg oznaczonych w 1781 r. jako nr 1-3, połączonych i zszytych potem w jeden wolumin. Ponadto, niewielki fragment najstarszej księgi wpisów Starego Radomia doszyto do najstarszej księgi metrykalnej kościoła św. Jana Chrzciciela.

Najstarszy wpis metrykalny radomskiej fary pochodzi z 17 listopada 1591 r. i dotyczy udzielenia ślubu radomskim mieszczanom przez plebana Bartłomieja Laznowicza²⁶. Wynika stąd, że to właśnie ten duchowny (nazywany także Laznowicki, *Lasnovicius*, *Laznovitius*), zaprowadził w parafii noworadomskiej księgi metrykalne. Wiadomo, że objął funkcję jej plebana 12 kwietnia 1591 r., pochodził z archidiecezji gnieźnieńskiej, najpewniej ze stanu mieszczańskiego, a święcenia kapłańskie przyjął z rąk prymasa Stanisława Karnkowskiego w 1582 r.²⁷. Wpisy chrztów parafii św. Jana Chrzciciela, zachowały się od roku 1597, a pierwsze zapisy dotyczące zgonów, które przetrwały do naszych czasów, pochodzą dopiero z roku 1748.

Podobnie jak w przypadku kościoła św. Wacława, wizytacje fary z XVI-XVII w., nie zawierają wzmianek o tamtejszych księgach metrykach, a te z pierwszej połowy XVIII stulecia są w tej mierze niezwykle lakoniczne. W tym kontekście warto zwrócić uwagę na zachowany do naszych czasów inwentarz sprzętów kościoła św. Jana Chrzciciela z 1629 r. Zawiera on wzmiankę o trzech metrykach, przechowywanych wraz z księgami liturgicznymi w zakrystii kościoła²⁸, trudno jednak na tej podstawie wnioskować, że chodziło tu o trzy księgi wpisów, np. ochrzczonych, zaślubionych, a może i zmarłych.

Podczas wizytacji, przeprowadzonej w dekanacie radomskim w 1781 r., odnotowano, że księgi metrykalne radomskiej fary „zaczynają się od roku 1596 i kon-

²⁵ D. Kupisz, *Wstęp*, w: *Księgach metrykalnych kościołów radomskich z lat 1591-1795*, seria B. *Metryki ślubów*, t. IV, *Kościół św. Wacława 1701-1795*, oprac. D. Kupisz, Radom 2011, s. 10-20.

²⁶ *Wizytacja parafii św. Wacława w Starym Radomiu z 1781 roku*, oprac. D. Kupisz, A. Świątkowska, „Radomskie Studia Humanistyczne”, 3 (2016) s. 192-193; *Księgi metrykalne kościołów radomskich z lat 1591-1795*, seria B, *Metryki ślubów*, t. 1, *Kościół św. Jana Chrzciciela 1591-1637*, oprac. J. Orzechowski, Radom 2006, s. 47.

²⁷ Kupisz, *Dzieje kościoła św. Jana Chrzciciela*, s. 32.

²⁸ Archiwum Parafii św. Jana Chrzciciela w Radomiu, Księga zatytułowana „Dokumenty stare dotyczące się Kościoła farnego w Radomiu”, Szczegóły zob. wykaz archiwaliów radomskiej fary w niniejszym artykule.

tynują się w jednej księdze do roku 1654, która z początku zbutwiała i kilku kart nie dostaje”. W sumie, według protokołu wizytacyjnego na parafii znajdowało się 6 ksiąg, podzielonych na części dla różnych sakramentów za lata 1596-1654, 1655-1690, 1690- 1720, 1720-1732, 1732-1757, oraz aktualnie prowadzona od 1757 r. księga wpisów²⁹. Konfrontacja wizytacji z obecnym stanem zachowania ksiąg metrykalnych fary dowodzi, że ostatnią z wymienionych pozycji zaprzestano prowadzić jeszcze w 1781 r., a więc wkrótce po wizytacji, do pierwszej doszły natomiast karty z chrztami i małżeństwami zawartymi w parafii św. Wacława. Księgi z lat 1655-1757 zachowały się natomiast w zasadzie w stanie opisywanym w roku 1781.

W aktach wizytacji przeprowadzanych w radomskiej farze w pierwszej połowie XIX w. sporządzano jedynie lakoniczną notatkę potwierdzającą, że „archiwum dokumentów kościelnych, akta cywilne, metryki” i inne rejestry „w przepisany porządku zachowują się”³⁰. Natomiast spisane wówczas (1823) inwentarze kościoła przynoszą informacje, że oprócz bieżących ksiąg metrykalnych, zaprowadzonych w 1810 r. znajdowało się w kancelarii parafialnej jeszcze 20 „metryk kościelnych dawnych z wielu defektami”³¹. Wynika stąd, że odrębne jednostki stanowiły wówczas wszystkie zachowane księgi obydwu radomskich parafii z czasów przedrozbiorowych oraz zaprowadzone wspólnie dla obydwu parafii na przełomie XVIII i XIX w.

2 czerwca 1852 r. Konsystorz Generalny Diecezji Sandomierskiej przyjął rozporządzenie ówczesnych władz carskich, dotyczące uporządkowania ksiąg metrykalnych. Z adnotacji zamieszczonych na ostatnich kartach zachowanych do naszych czasów księgach wpisów parafii św. Jana Chrzciciela i św. Wacława z XVI-XVIII w. wynika, że w Radomiu rozporządzenie to zrealizowano w sierpniu następnego roku. Prace konserwatorsko-archiwalne przeprowadzono pod okiem księdza Aleksandra Malanowicza, ówczesnego dziekana radomskiego. On to kazał oprawić we wspólne posyty najbardziej zniszczone i zachowane jedynie częściowo księgi obydwu parafii. Każdej nadał zapewne zamieszczony na grzbiecie tytuł i numer ewidencyjny, a w niektórych wprowadził numerację wpisów i paginację kart. Na każdej karcie odcisnął swą pieczęć, a przede wszystkim na ostatniej stronie opisał pokrótce zawartość księgi i złożył swój podpis pod adnotacją o przeprowadzonych czynnościach³². W skutek działalności księdza Malanowicza powstały księgi metrykalne zawierające wpisy z obydwu parafii, dotyczące różnych sakramentów, nie zawsze z zachowaniem chronologii. Prace prze-

²⁹ BDS, rkps. I-1454, Wizytacja generalna parafii archidiaconatu radomskiego z 1781 r., s. 21.

³⁰ ADS, Akta Parafii św. Jana Chrzciciela w Radomiu, t. 1 Akta wizytacji dziekańskiej dekanatu radomskiego z 10-11 VIII 1820 r., k. 61; tamże, t. 2, Akta wizytacji dziekańskiej dekanatu radomskiego z 26 VIII 1833 r., k. 264 i kolejne.

³¹ Inwentarz kościoła radomskiego 1823 roku sporządzony, Archiwum Parafii św. Jana Chrzciciela w Radomiu, Dokumenty stare dotyczące się Kościoła farnego w Radomiu; ADS, Akta Parafii św. Jana Chrzciciela w Radomiu, t. 3, Inwentarz kościoła parafialnego w mieście Radomiu... 1840 roku, s. 12.

³² Pieczęć Malanowicza ma kształt prostokąta, wewnątrz którego zamieszczono litery X.A.M.D.R, czyli ksiądz Aleksander Malanowicz, Dziekan Radomski.

prowadzone przez dziekana należy jednak oceniać ze wszech miar pozytywnie, bowiem tylko dzięki wspólnej oprawie przetrwały do naszych czasów najstarsze fragmenty radomskich ksiąg metrykalnych. Natomiast tytuły ksiąg zamieszczone na grzbiecie są z konieczności skrótove, a ponadto opatrzone niekiedy w mylące tytuły. Możliwe zresztą, że etykiety naklejone przez Malanowicza zostały później zmienione³³.

Od XIX w. księgi metrykalne kościoła św. Jana Chrzciciela są przechowywane w kancelarii parafialnej, mieszczącej się w budynku wzniesionym za jego prezbiterium. Spisując w 1959 r. kolejny inwentarz świątyni narzekano, że najstarsze z nich są zdekompletowane, a dokumentacja kościoła, określona mianem „archiwum”, znajduje się w 42 teczkach oraz dwóch odrębnie oprawionych tomach. Sporządzony wówczas spis najstarszych ksiąg metrykalnych nie jest dokładny, bowiem określa tylko ich ramową zawartość, dzieląc je ponadto w zależności od sakramentów, co jak wiadomo w XVI-XVIII w. nie było regułą. Tym niemniej z interesującego nas okresu wyróżniono: „Księgi metrykalne urodzonych”

1. Radomską od 1637 do 1714 r.
2. Radomską od 1598 do 1633 r.
3. Radomską od 1691 do 1757 r.
4. Radomską od 1767 do 1781 r.
5. Radomską od 1767 do 1781 r.
6. Radomską od 1795 do 1797 r.
7. Parafii Cerekiew od 1621 do 1668 r.
8. Parafii Jankowice od 1607 do 1701 r.
9. Parafii Jarosławice od 1648 do 1680 r.

„Zaślubionych”

1. Raptularzy od 1776 do 1797 r.

„Zmarłych”

1. Raptularzy od 1768 do 1797 r.

Jak widać, duchowny spisujący inwentarz notował nie tyle poszczególne księgi, co chronologiczny zasięg zachowania wpisów, bo i w stosunku do późniejszych wzmiankował jedynie np. „Księgi aktów [zaślubionych – D.K.] od 1810 do 1959 r.”³⁴ Spis nie jest dokładny, co widać na przykładzie metryk zmarłych, które zachowały się nie od 1768, lecz od 1748 r. Warto przy okazji zwrócić uwagę na trzy księgi parafii spoza Radomia, które trafiły tu najprawdopodobniej za sprawą ks. Jana Wiśniewskiego. Ten znany historyk regionalista i kolekcjoner był od 1906 r. wikariuszem parafii św. Jana Chrzciciela w Radomiu³⁵. W 1911 r. wydał cytowaną już monografię dekanatu radomskiego, do którego należały wówczas Jankowice, Jarosławice i Cerekiew. Z dużą dozą prawdopodobieństwa można

³³ Szerzej zob. opisy poszczególnych ksiąg.

³⁴ ADS, Akta Parafii św. Jana Chrzciciela w Radomiu, t. 5, Inwentarz kościelny *Fundi Instructi* parafii św. Jana w Radomiu 1959 rok, s. 175-176.

³⁵ J. Sekulski, *Encyklopedia Radomia*, Radom 2009, s. 288; L. Holzer, *Jan Wiśniewski (1876-1943)*, w: *Znani i nieznanzi ziemi radomskiej*, t. 1, red. T.C. Zwolski, s. 191-193.

przyjąć, że księgi wspomnianych parafii trafiły wówczas w jego ręce i pozostały w kancelarii radomskiej fary. Dwie z nich, tj. księga metrykalna parafii Jankowice i Jarosławice, pozostają tam do dziś, losy trzeciej są nieznane.

Jan Wiśniewski korzystał również z zachowanych do jego czasów dokumentów kościołów św. Wacława i św. Jana Chrzciciela w Radomiu. Niektóre przywileje wydawane dla owych świątyń przez monarchów oraz biskupów opublikował następnie w dodatku do monografii dekanatu radomskiego³⁶. Być może badania ks. Wiśniewskiego skłoniły ówczesnego proboszcza radomskiej fary, ks. prałata Piotra Górskiego do zebrania najstarszych dokumentów odnoszących się do radomskich kościołów parafialnych i opracowania ich w 1916 r. w jeden tom³⁷. Zapewne tylko dzięki temu przetrwały one do naszych czasów i mogą być przedmiotem badań. Wolumin zawierający owe dokumenty omówiono poniżej, poprzedzając go wszakże opisem poszczególnych ksiąg metrykalnych z XVI-XVIII w., przechowywanych w kancelarii radomskiej parafii św. Jana Chrzciciela:

Księga metrykalna wpisów oznaczona numerem 1

Dudka, 33,5×11,5×4 cm, j. łaciński, ss. 644 częściowo paginowanych, oprawa półskórek – kolor brązowy. Na grzbiecie naklejona papierowa etykieta z tytułem: *Liber Baptisatorum Ecclesiae Parochialis in Nova Radom Ab a[nno] 1598 ad a[nni] 1638 mensae majum*. Poniżej wypustka z odcisniętym numerem 1 (tusz koloru czerwonego) i dopisanymi piórem datami 1598-1633. Oprawa oraz księga powstały z pewnością w XIX w. poprzez połączenie w jednym poszycie kart z 2-3 najstarszych metryk parafii św. Jana Chrzciciela i św. Wacława. Osoba nanosząca w księdze paginację oznaczała czasem karty (np. k. 1-21v), a czasem strony, rozpoczynając ponownie od nr 1, stąd ostatni zapis znajduje się na paginowanej stronie 594. Ostatnia karta jest niepaginowana, została dołączona w 1853 r. i zawiera wspomnianą już adnotację rewizora ks. Aleksandra Malanowicza, w księdze znajdują się ponadto wpisy metrykalne na niewielkich, wszytych karteczkach. Daty odnotowane na grzbiecie księgi nie odzwierciedlają właściwej chronologii: zawiera ona 247 nienumerowanych i 3397 numerowanych wpisów chrztów parafii św. Jana Chrzciciela z lat 1597-1654, ślubów parafii św. Jana Chrzciciela z lat 1591-1651 oraz ślubów parafii św. Wacława z lat 1630-1638. Pierwszy wpis na pierwszej karcie pochodzi z 14 lutego 1598 r., natomiast starsze od niego chronologicznie zapisy odnaleźć można na k. 3-4v. Chronologiczne przemieszanie zapisów metrykalnych widoczne jest zresztą w kilku partiach księgi, zwłaszcza na k. 1-24v, obejmujących lata 1597-1607. W dalszej części odnajdujemy ułożone w porządku chronologicznym fragmenty ksiąg kościoła św. Jana Chrzciciela: akta chrztów od 1 stycznia 1601 do 23 sierpnia 1608 r. (s. 1-78) oraz metryki ślubów od 17 listopada 1591 do 7 sierpnia 1611 r. (s. 79-146). Te ostatnie otwiera widniejąca na s. 79 podtytuł *Regestrum sive metrica matrimonio sancto copulatorum Ecc-*

³⁶ Wiśniewski, *Dekanat radomski*, cz. *Monumenta dioecesis sandomiriensis*, s. 19-91.

³⁷ Na okładce tomu zamieszczono wówczas naklejkę z następującą treścią: „Dokumenty stare dotyczące się Kościoła farnego w Radomiu – zebrałem i oprawić kazałem – by nie zaginęły. Radom 5 kwietnia 1916 r. Ksiądz Piotr Górski. Prałat Katedry Sandom. Proboszcz Parafii Radom”.

lesiae Parochialis Novae Civitatis Radom Tituli Sancti Joannis Baptistae Anno Domini 1599primo. Dalej pojawiają się ponownie akta urodzonych od 13 listopada 1608 do 23 lipca 1620 r. (s. 147-253), z zaburzeniami chronologii; wpisy małżeństw od 13 listopada 1611 do 19 lipca 1620 r. (s. 255-275). Strona 276 zawiera jedynie adnotację *Metrica puerilis, Laudetur SS. Sacramentorum*, a na s. 277 odnajdujemy adnotację *In nomine Domini Nostri Jesu Christi, Ego Joannes Kowalski An[n]o Domini 1661*. Stronę 279 otwiera podtytuł *Metrica baptisatorum ab Anno Sexcentesimo Vigesimo*, a znajdują się tu wpisy od 1 sierpnia wspomnianego roku do 31 sierpnia 1653 r. (do s. 506)³⁸. Na s. 506 i 507 mamy adnotację o braku chrztów z powodu zarazy szerzącej się w Radomiu w 1653 i pierwszych miesiącach następnego roku. Wpisy chrztów od marca do 24 lipca 1654 r. znajdują się na s. 508-512, po czym następuje kilka pustych kart. Kolejne wpisy rozpoczynają się na s. 519, a są to akta małżeństw z okresu 20 października – 17 lipca 1651 r. (do s. 584). Ostatni fragment księgi zawiera zapisy metrykalne dotyczące ślubów w parafii św. Wacława od stycznia 1630 lub 1631 r. do 30 maja 1638 r. (s. 585-594)³⁹. Mamy tu więc wpisy metrykalne z lat 1591-1654, z okolicznościową adnotacją odnoszącą się do roku 1696⁴⁰. Stan księgi jest dobry, choć wymaga konserwacji. Pierwsze 24 karty posiadają znaczne ubytki, zwłaszcza na obrzeżach, natomiast w dalszej części spotykamy już tylko niewielkie uszkodzenia.

Księga metrykalna wpisów oznaczona numerem 2

Dudka, 30,2×10,3×3,5 cm, j. łaciński, ss. 356 paginowane, oprawa półskórek koloru brązowego z naklejoną papierową etykietą zawierającą tytuł: *Liber natorum et copulatorum in Ecclesiae Parochialis Veterus Ab a[n]no] 1637-1714. Księga II*. Poniżej wypustka z odcisniętym pieczęcią numerem 2 (tuszą koloru niebieskiego) i dopisanymi piórem datami 1637-1714. W rzeczywistości księga zwiera wpisy chrztów parafii św. Wacława od 2 grudnia 1636 r. do 8 maja 1714 r. oraz ślubów tamtejszej parafii z okresu 26 kwietnia 1654 – 5 sierpnia 1714 r. Pierwsze z nich znajdują się na s. 1-220 i zawierają znaczne luki (zanikają one dopiero od roku 1695). Kolejna strona posiada numer 223 i otwiera wspomniane wpisy małżeństw, odnotowywanych rok po roku bez zaburzeń i przerw⁴¹. Łącznie księga liczy 354 paginowane i dwie niepaginowane strony, nie ma w niej podtytułów, a na s. 220, kończącej chrzty, widnieje adnotacja *continuationem vide in novo libro metrices*. Warto też zauważyć, że numery s. 1-220 zostały wpisane piórem i niewątpliwie inną ręką, niż sporządzona ołówkiem paginacja na s. 223-354.

³⁸ Metryk chrztów od sierpnia do końca grudnia 1620 r. zabrakło w opublikowanych *Księgach metrykalnych kościołów radomskich z lat 1591-1795*.

³⁹ Regesty z owych najstarszych metryk ślubów parafii św. Wacława nie zostały niestety opublikowane w cytowanych wcześniej *Księgach metrykalnych kościołów radomskich z lat 1591-1795*.

⁴⁰ Znajduje się tu również imię Jana [Wiśniewskiego – D.K.], nauczyciela religii, który uwiecznił się wpisem na s. 506 w styczniu 1908 r. Ten znany kolekcjoner i historyk regionalista był w latach 1906-1913 prefektem radomskich szkół, zob. przyp. 35.

⁴¹ W wydawnictwie *Księgi metrykalne kościołów radomskich z lat 1591-1795* pominięto wpisy odnoszące się do małżeństw z roku 1654 (s. 223-224 omawianej metryki).

Wraz z podanymi wcześniej informacjami, zaczerpniętymi z wizytacji przeprowadzonej w roku 1781, dowodzi to, że omawiana księga powstała przez połączenie w późniejszym okresie 2-3 istniejących wcześniej woluminów. Księga jest zniszczona w dolnych partiach i wymaga konserwacji.

Księga metrykalna wpisów oznaczona numerem 2⁴²

Dudka, 38,5×15,5×2,3 cm, j. łaciński, ss. 210 paginowanych, oprawa półskórek koloru brązowego, opatrzony mało czytelną etykietą z łacińskim opisem zawartości, podobnym do stosowanych w pozostałych metrykach. Poniżej wypustka z odcisniętym numerem 2 (tusz koloru czerwonego). W księdze znajdują się wpisy chrztów parafii św. Jana Chrzciciela od 12 stycznia 1655 r.⁴³ do 10 listopada 1690 r. (s. 1-160) oraz udzielanych tam ślubów od 7 stycznia 1655 r. do 9 października 1690 r. (s. 161-208). Zapisy dotyczące chrztów odznaczają się ciągłością chronologiczną, a wpisy dotyczące małżeństw posiadają znaczne luki w latach 1656-1660. Karta pierwsza bez tytułu, na karcie 161 tytuł: *Liber seu forma inscribendorum qui matrimonio copulatur*. Poszczególne strony i akty zostały ponumerowane tym samym charakterem pisma, najprawdopodobniej podczas rewizji ksiąg w 1853 r., na s. 210 znajduje się sporządzony wówczas opis księgi, zawierający wiele nieścisłości⁴⁴. Stan księgi dobry, choć kilkanaście kart na początku i końcu posiada znaczne ubytki.

Księga metrykalna wpisów oznaczona numerem 3

Dudka, 31,8×10,5×3,5 cm, j. łaciński, ss. 372 paginowanych, oprawa półskórek koloru brązowego, na grzbiecie papierowa etykieta z tytułem: *Liber Baptisatorum ecclesiae Parochialis in Nova Radom ab anno 1691 ad anno 1721 die 22 septembris. Księga 3*. Poniżej wypustka z numerem 3 (tusz koloru czerwonego). Zawiera wpisy chrztów parafii św. Jana Chrzciciela od 3 stycznia 1691 r. do 16 czerwca 1720 r. (s. 3-250) oraz ślubów z okresu 12 stycznia 1693-22 września 1726 r. (s. 252-370). Ostatnie strony (371-372) opatrzone jedynie adnotacją ks. Malanowicza. Pierwsza strona księgi jest pusta, a na s. 2 znajduje się jeden wpis dotyczący chrztu z 14 grudnia 1690 r. oraz adnotacja plebana Wysokiego Andrzeja Borowego z 24 marca 1719 r. Strony są paginowane tuszem, jedną ręką, podobnie jak numery wpisów (jest ich 1686 i zachowują ciągłość przez całą księgę). Chrzty z 1691 r. poprzedza podtytuł *Liber baptisatorum seu metricas eccl[esiae] parochialis in Nova Radom*, a małżeństwa *Liber copulatorum in ecclesiae parochiali*

⁴² Nie wiadomo, z jakiej przyczyny dwóm księgom nadano ten sam numer.

⁴³ W opublikowanych regestach podano błędną datę 1 I 1655 r., *Księgi metrykalne kościołów radomskich*, seria A; *Metryki chrztów*, t. 3, *Kościół św. Jana Chrzciciela 1637-1660*, oprac. J. Orzechowski, Radom 2002, s. 118.

⁴⁴ Podano poprawnie 12 I 1655 r., ale nieściśle 10 XI 1790 r. jako końcowe daty wpisanych chrztów oraz 7 I 1655 – 9 X 1698 r., jako końcowe daty zapisów odnoszących się do ślubów. Nie wynikało to przy tym z lepszego stanu zachowania księgi, lecz błędnego odczytania dat.

Nova Radom (s. 252). Na s. 250 interesująca pieczęć odcisnięta w czerwonym wosku z podpisem wizytatora, ks. Macieja Flaszynskiego, na pustych, przekreślonych stronach, zdarzają się tzw. *probationes pennae* (240). Stan księgi dobry, choć czytelność utrudnia miejscami wyblakłe pismo.

Księga metrykalna wpisów oznaczona numerem 4

Dudka, 32,5×10,7×1,6 cm, j. łaciński, ss. 130 paginowanych, oprawa półskórek koloru brązowego. Na grzbiecie metryczka z tytułem: *Liber Baptisatorum ecclesiae Parochialis in Nova Radom ab a[nno] 1721 ad a[nnum] 1732. Księga 4*. Poniżej naklejka z odcisniętym pieczęcią numerem 4 (tusz koloru czerwonego). Księga zawiera 636 wpisy oznaczone numerami. Na s. 1-87 znajduje się 405 wpisów chrztów, udzielonych w parafii św. Jana Chrzciciela od 8 maja 1720 r. do 2 listopada 1732 r., a s. 89-104 zawierają 55 aktów ślubów zawartych tam od stycznia 1726 do września 1731 r. Dalej znajduje się 164 wpisów obejmujących zmarłych (s. 105-126), z których najstarszy pochodzi z lutego 1748 r., a najmłodszy z 25 lipca 1754 r. Po dwóch stronach pustych odnajdujemy jedną stronę wypełnioną zapisami chrztów z parafii św. Wacława z nieokreślonego bliżej roku. Księga nie zawiera podtytułów na swych kartach, strona 88 zaopatrzona jest w adnotację o zaprowadzeniu kolejnej księgi oraz pieczęć woskową i podpis wizytatora ks. Józefa Rogalli, złożony 24 lipca 1736 r.

Księga metrykalna wpisów oznaczona numerem 5

Dudka, 33×10,5×2,3 cm, j. łaciński, ss. 314 paginowanych (w tym kilka pustych), oprawa półskórek koloru brązowego, grzbiet opatrzony etykietą z tytułem: *Liber Baptisatorum Ecclesiae Parochialis in Antiqua Radom ab anno 1720 ad mensum martium 1750. Księga 12*. Poniżej wypustka z numerem 5 (tusz koloru czerwonego). Według adnotacji na s. 1 księga została założona przez proboszcza staroradomskiego Stefana Nadolskiego 2 maja 1720 r. Zawiera wpisy chrztów parafii św. Wacława od 2 czerwca 1720 do 9 marca 1750 r. oraz ślubów tejże parafii z okresu 24 listopada 1720 – 26 listopada 1750 r. Zapisy chrztów na s. 1-227 nie są numerowane, natomiast rozpoczynające się od końca księgi, tj. s. 314 i kontynuowane do jej środka, do s. 229 metryki małżeństw są oznaczone numerami. Ich początek wyróżniono tytułem *In Nomine Domini Amen. Liber Copulatorum a[nno] D[omi]ni 1720 Ecclesiae Parochialis in Antiqua Radom conscriptus*. Podobny nagłówek, odnoszący się do chrztów, zamieszczono na s. 1 księgi. Całość jest kompletna pod względem chronologicznym, a co najważniejsze, jest to księga znana wizytatorom w roku 1781, tyle tylko, że według nich zawierała jeszcze wpisy zmarłych. Karty w środkowej części księgi są zagrzybione i posiadają znaczne ubytki, całość wymaga konserwacji.

Księga metrykalna wpisów oznaczona numerem 6

Dudka, 34,4×11×2,3 cm, j. łaciński, ss. 246 paginowanych, oprawa półskórek koloru brązowego. Na grzbiecie etykieta z tytułem: *Liber Baptisatorum ecclesiae Parochialis ab anno 1732 ad annum 27 septembris 1757 in Nova Radom. Księ-*

ga 5. Poniżej wypustka z odcisniętym pieczęcią numerem 6 (tusze koloru czerwonego). Zawartość to wpisy chrztów parafii św. Jana Chrzciciela od 17 kwietnia 1732 do 2 października 1757 oraz ślubów: 14 lutego 1732 – 25 listopada 1754 r. Chrzty, w liczbie 1076 numerowanych wpisów odnotowano na s. 1-186, zaś 230 zapisów metrykalnych zaślubionych (*Liber copulatorum*) znajduje się na s. 186-244. Rozpoczynają się one jednak od końca księgi (zachowanej w bardzo dobrym stanie) i są kontynuowane ku jej środkowi. Brakuje pierwszych kart księgi, ale jej stan można określić jako dobry.

Księga metrykalna wpisów oznaczona numerem 7

Dudka, 32,5×10,6×2,8 cm, j. łaciński, ss. 326 paginowanych, oprawa półskórek koloru brązowego. Na grzbiecie naklejona etykieta z tytułem: *Liber Baptisatorum ecclesiae Parochialis in Nova Radom ab a[nno] 1757 ad a[nnum] 1781. Księga 6*. Poniżej numer 7 odcisnięty pieczęcią (tusze koloru czerwonego). Zawartość to akta parafii św. Jana Chrzciciela: chrzty (8 października 1757 – 6 marca 1781); śluby (18 stycznia 1761 – 9 maja 1781); zgony (25 stycznia 1761 – 18 maja 1781). Na stronie pierwszej tytuł: *Liber continens metrices trinas Baptisatorum, Copulatorum et Mortuorum* i kilka podobnych podtytułów. Strona druga zawiera ponadto kilka wpisów chrztów z lat 1751-1752. Od s. 3 rozpoczynają się ponumerowane wpisy ochrzczonych, a jest ich 321 (do s. 37), po czym z nieznanego powodu zarzucono nadawanie numerów. Wpisy chrztów kontynuowane były do s. 209, na której znajduje się adnotacja o lustracji ksiąg parafialnych przez W. Jezierskiego podczas wizytacji generalnej w dniu 18 maja 1781 r. Akta małżeństw są zamieszczone w omawianej księdze w dwóch fragmentach. Na s. 210-231 znajdują się lata 1773-1781, po nich dopiero następują wpisy z lat 1761-1772, a zawierające je strony ponumerowane są na dole, odwrotnie względem tekstu i biegną od końca księgi (s. 323-295). Idąc śladem tej numeracji, na s. 296 napotykamy zapisy zgonów, kontynuowane już do końca księgi (s. 233). Księga zawiera łącznie 1344 wpisów chrztów, 258 dotyczących małżeństw i 582 odnoszących się do zmarłych.

Księga metrykalna wpisów oznaczona numerem 8

Dudka, 33,2×11,8×1,8 cm, j. łaciński, ss. 180 paginowanych jako karty od 1 do 89, oprawa półskórek koloru brązowego, na jej grzbiecie etykieta z tytułem: *Akta urodzonych od 1767 do 1783 Starego Radomia. Księga 13*. Poniżej numer 8 odcisnięty pieczęcią (tusze koloru czerwonego). Zgodnie z tytułem księga zawiera wpisy chrztów parafii św. Wacława, które miały miejsce od 16 lutego 1767 r. do 29 grudnia 1783 r., a jest ich tu 1055 (nieoznaczonych numerami), nie stwierdzono przy tym żadnych chronologicznych luk w materiale źródłowym. Na karcie pierwszej tytuł *Liber metrices baptisatorum Ecclesiae Antiqua Radom per me Gratianum Warpensum a Kowala Kowalski comendarium in Antiqua Radom comparatus et conscriptus Anno Domini 1767mo*. Stan księgi dobry, a porównanie zawartej tu treści z zapisami wizytacji przeprowadzonej w 1781 r. wskazuje, że przetrwała w formie nadanej jej w drugiej połowie XVIII w.

Księga metrykalna wpisów oznaczona numerem 9

Format pełnego arkusza, 33,8×20×1,5 cm, j. łaciński, ss. 164, paginowane, w tym 24 niezapisanych, oprawa półskórek koloru brązowego. Tytuł na okładce *Metryki urodzonych w parafii Starego Radomia od dnia od 4 stycznia 1784 r. do d. 21 września 1797 r., przy końcu są metryki Nowego Radomia od dnia 15 września 1795 r. do d. 23 listopada 1797. Przy końcu regestr alfabetyczny*. Zawartość książki jest zgodna o tytułem, a nieścisła informacja dotyczy jedynie skorowidza nazwisk, na potrzeby którego wszyto w okresie późniejszym karty 138-164, ale są one puste, co oznacza, że zamiaru sporządzenia indeksu nie zrealizowano. Metryki chrztów parafii św. Wacława znajdują się na s. 1-114, a poprzedza je nagłówek: *Liber Metrices Baptisatorum ab Anno 1784 die Ima Januarii*. Natomiast metryki kościoła św. Jana Chrzciciela (s. 115-137), są poprzedzone nagłówkiem *Liber Continens Metrices Trinas Baptisatorum, Copulatorum et Mortuorum Ecclesiae Parochialis Nova Radom Tituli Sancti Joannis Baptistatae*, choć zawierają jedynie wpisy dotyczące ochrzczonych. Stan książki dobry.

Księga metrykalna wpisów oznaczona numerem 10

Dudka, 31×11×1,5 cm, j. łaciński, ss. 130 paginowanych, oprawa półskórek koloru brązowego, tytuł na okładce *Akta małżeństw Starego Radomia od 1771 do r. 1797. Księga 16*. Pierwszy ślub odnotowano 9 lipca, a ostatni 28 lipca (lata wskazane w tytule). Wpisy w liczbie 657 nie są numerowane, ale ułożone chronologicznie z wyjątkiem ostatniego, zamieszczonego na s. 129 (dotyczy sakramentu z 8 września 1768 r.). Stan książki dobry, zachowała się w stanie niezmiennym od XVIII w., na co wskazuje zamieszczony powyżej wykaz ksiąg opisanych w wizytacji z 1781 r.

Księga metrykalna wpisów oznaczona numerem 11

Dudka, 32,2×10,5×1,5 cm, j. łaciński, ss. 134, paginowane. Oprawa półskórek koloru brązowego, tytuł na etykiecie okładki *Akt zmarłych*, na jej grzbiecie *Akta zejścia Starego Radomia od roku 1768 do r. 1797*. Zgodnie z owymi adnotacjami metryka obejmuje wpisy zgonów parafii św. Wacława od 25 stycznia 1768 do 8 września 1797 r. Na s. 1 nagłówek: *Liber Metricas Mortuor[um] Ecclesiae Parochialis in Antiqua Radom per me Gratianu[m] Thomam Warpens Kowalski Comendariu[m] in Antiqua Radom Comparatus et Conscriptus Anno Domini 1768*. Zapisy nie zostały ponumerowane, ale jest ich w sumie 1111. Stan książki dobry, przetrwała bez zmian od XVIII w.

Księga metrykalna wpisów oznaczona numerem 12

Format pełnego arkusza, 46×18×1,5 cm, j. łaciński, ss. 126, paginowane, oprawa półskórek koloru brązowego, tytuł na okładce *Liber Metrices Baptisatorum, Copulatorum et Mortuorum Ecclesiae Parochialis Nova Radom sub titulis Sancti Joannis Baptistae*. Księga zwiera wpisy: chrztów od 13 marca 1781 r. do 28 października 1795 r.; zmarłych od 16 maja 1781 r. do 2 września 1797 r.; ślubów od 9 maja 1781 r. do 15 lutego 1795 r. Na s. 1 odnotowany tylko jeden

wpis, wychodzący poza ramy czasowe księgi (chrzest z 14 czerwca 1778 r.). Na s. 3 znajduje się nagłówek powtarzający informację o zawartości księgi z karty tytułowej, pod nim zaś nagłówek rozpoczynający zapisy dotyczące ochrzczonych (*Liber Metrices Baptisatorum*). *Liber Mortuorum* zaczyna się na s. 63, a *Liber Copulatorum* na s. 105. Wewnątrz kilka stron niezapisanych i kilka doszytych, niewielkich kartek, z adnotacjami o sakramentach. Wpisy metrykalne nie zostały ponumerowane, z ich przeliczenia wynika jednak, że mamy tu 845 chrztów, 207 ślubów i 883 zgony.

Księga metrykalna wpisów parafii w Jankowicach

Dudka, 31×11×2 cm, j. łaciński, ss. 244, niepaginowane, oprawa półskórek koloru brązowego, na grzbiecie okładki etykieta opatrzona napisem: *Parafia Jankowice*. Na kartach księgi nie ma żadnego nagłówka, z pewnością brakuje początkowych kart, stąd nie wiadomo, kiedy dokładnie ją zaprowadzono. Zawartość to wpisy chrztów od 28 marca 1660 r. do 3 lipca 1701 r. Ostatnia karta jest dołączona w XIX lub początkach XX w., zaopatrzona na dole w adnotację *vidi et nomina parochorum nec non vicarorum describi Ks. J. W.⁴⁵ pr. sch. 1908*. Księga do konserwacji, posiada liczne uszkodzenia i ubytki w bocznych i dolnych partiach kart.

Księga metrykalna wpisów parafii w Jarosławicach

Dudka, 31×11×1,5 cm, j. łaciński, ss. 130, niepaginowane, oprawa półskórek koloru brązowego. Na grzbiecie okładki etykieta, z pisaną atramentem adnotacją: *Jarosławice: chrzty i małżeństwa 1648-1686 za proboszczów X Fr. Wawulecki, X Fr. Trzeciak, X. Pińczowski, X. Szepielskiego*. Na s. 1 rysunek niewielkiego równoramiennego krzyżyka (maltańskiego), pod którym zamieszczono tytuł: *METRICA [B]APTISATORUM In Ecclesiae parochialis Jaroslavicensi[s] Ab Anno D[omi]ni 1648 Conscripta post meam intromisionem per me Franciscum Wawrecki, plebanum in eadem Eccl[esi]a[e] Jaroslavicensi[s]*. Wpisy metrykalne rozpoczynają się na kolejnej karcie, czyli s. 3, a pierwszy z nich pochodzi z 2 stycznia 1648 r., natomiast ostatni z 18 marca 1686 r. Nie zawsze były prowadzone systematycznie, bo np. z roku 1655 mamy tylko trzy adnotacje o chrztach. Z kolei na s. 91-93 znajdują się niedatowane informacje o zapisach dziedziców wsi na rzecz plebana i rektora tamtejszej szkoły oraz wykaz pól plebańskich. Po nich rozpoczyna się *METRICA MATRIMONIORU[M]* (nagłówek) i akta małżeństw od 16 lutego 1648 r. do 25 grudnia 1685 r. Stan księgi dobry.

Księga zawierająca dokumenty dotyczące radomskich parafii

Format pełnego arkusza, 44×27×262, j. łaciński, polski, ss. 1248. Oprawa twarda, szare płótno, na okładce papierowa etykieta z tytułem: *Dokumenty stare dotyczące się Kościoła farnego w Radomiu – zebrałem i oprawić kazałem – by nie zaginęły. Radom 5 kwietnia 1916 r. Ksiądz Piotr Górski⁴⁶. Prałat Katedry San-*

⁴⁵ Wpisu dokonał ks. Jan Wiśniewski, zob. przyp. 40.

⁴⁶ Ksiądz Piotr Górski był w latach 1903-1930 proboszczem kościoła św. Jana Chrzyciela w Radomiu, cenionym i znanym w tym mieście głównie z zasług, które położył przy wznoszeniu

dom[ierskiej] Proboszcz Parafii Radom. Brak paginacji kart oraz poszczególnych dokumentów, ułożonych tylko częściowo z zachowaniem chronologii. Najstarsze z nich pod względem datacji (XIV-XV w.) nie są jednak oryginałami, a odpisami, sporządzanymi w XVII-XVIII w. Dotyczy to w szczególności przywilejów królewskich, w tym datowanego na rok 1357, w którym Kazimierz Wielki zatwierdził zapis jednego z mieszczan na rzecz radomskiego kościoła. Przywileje kopiowano z oryginałów, wpisów do akt grodzkich radomskich lub akt konsystorza radomskiego.

Najstarszym dokumentem zachowanym w oryginale jest inwentarz biblioteki radomskiej fary, sporządzony 10 sierpnia 1589 r. z polecenia jej plebana Jerzego Śmiatkowskiego. Jest to w zasadzie początek odrębnej księgi, o wymiarach 26×26×2,8 cm, liczącej blisko 200 kart, a wszytej w środkową partę omawianego woluminu. W jej dalszej części znajduje się kolejny spis ksiąg farnej biblioteki, sporządzony w latach dwudziestych XVII w. z polecenia plebana Wojciecha Gniewisza, a za nim pochodzący z 1629 r. inwentarz sprzętów kościelnych. Większość owego poszytu zajmuje jednak kopiariusz przywilejów kościoła św. Jana Chrzciciela oraz odpisy dekretów związanych z ustanowioną w 1649 r. mansjonarią.

W księdze odnajdujemy także liczne akta sądowe, wśród których znajdują się zarówno odpisy, jak i oryginały pozwów oraz wyroków wydawanych w XVI-XVIII w. przez sądy konsystorskie, biskupie, grodzkie, ziemskie, referendarskie, wójtowskie i ławnicze i przez Trybunał Koronny. Wśród dokumentów oryginalnych zwraca uwagę dekret sądu referendarskiego z 1787 r. w sprawie sporu plebana fary z posesorami wójtostwa radomskiego, podpisany przez Stanisława Małachowskiego.

Najmłodsze z dokumentów wykraczają poza interesujący nas zakres chronologiczny, a są to inwentarze kościoła, inwentarze gospodarstwa plebańskiego, powinności poddanych, odpisy wizytacji i korespondencja parafii z różnorodnymi urzędami, głównie z pierwszej połowy XIX w. (ostatnie pochodzą z roku 1862). Na końcu dołączono kilka planów gruntów oraz budynków należących do radomskiej parafii, sporządzonych w tym samym okresie.

BIBLIOGRAFIA

Źródła rękopiśmienne

Archiwum Diecezjalne w Sandomierzu (ADS)

Akta Parafii św. Jana Chrzciciela w Radomiu:

- t. 1, Wizytacja dekanatu radomskiego z 1808 r., k. 258; Akta wizytacji dziekańskiej dekanatu radomskiego z 10-11 VIII 1820 r., k. 61.
- t. 2, Akta wizytacji dziekańskiej dekanatu radomskiego z 26 VIII 1833 r., k. 264 i kolejne
- t. 3, Inwentarz kościoła parafialnego w mieście Radomiu... 1840 roku, s. 12.
- t. 5, Inwentarz kościelny *Fundi Instructi* parafii św. Jana w Radomiu 1959 rok, s. 175-176.

i renowacji tutejszych świątyń, S. Kowalik, *Fabrica ecclesiae. Żywot i sprawy radomskiego proboszcza ks. Piotra Górskiego*, Radom 2016, s. 7. Odnaleziony niedawno i opisujący tu volumen zawierający dokumenty radomskiej fary odsłania jeszcze jedno, nieznanne dotąd pole działalności owego zasłużonego kapłana.

Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie (ArKMKr)
AV 21, Visitatio decanatum Radomiensis et Zwolinensis et Sęzycensis..., A.D. 1721
expeditatae, k. 11.
Kancelaria parafii św. Jana Chrzciciela w Radomiu
Księga zatytułowana „Dokumenty stare dotyczące się Kościoła farnego w Radomiu”, s. nlb.
Biblioteka Diecezjalna w Sandomierzu (BDS)
rkps I-1454, Wizytacja generalna parafii archidiaconatu radomskiego z 1781 r., k. 21.

Źródła drukowane

Księgi metrykalne kościołów radomskich z lat 1591-1795, seria A: *Metryki chrztów*,
seria B: *Metryki ślubów*, seria C: *Metryki zmarłych*, red. D. Kupisz, S. Piątkowski,
A Szymanek, Radom 2001-2013.
Księgi metrykalne kościołów radomskich, seria A: *Metryki chrztów*, t. 3, *Kościół św. Jana
Chrzciciela 1637-1660*, oprac. J. Orzechowski, Radom 2002.
Księgi metrykalne kościołów radomskich z lat 1591-1795, seria B, *Metryki ślubów*, t. 1,
Kościół św. Jana Chrzciciela 1591-1637, oprac. J. Orzechowski, Radom 2006.
Monumenta Poloniae Vaticana, t. 1, *Acta Camerae Apostolicae (1207-1344)*, wyd. J. Pta-
śnik, Kraków 1913.
Siarczyński Franciszek, *Opis powiatu radomskiego*, wyd. W. Lipiński, Warszawa 1847.
Wizytacja parafii radomskich z 1747 roku, oprac. Z. Guldon, w: *Radom i region radomski
w dobie szlacheckiej Rzeczypospolitej*, t. 2, red. Z. Guldon i S. Zieliński, Radom 1996,
s. 45-65.
Wizytacja parafii św. Wacława w Starym Radomiu z 1781 roku, oprac. D. Kupisz, A. Świąt-
kowska, „Radomskie Studia Humanistyczne”, 3 (2016) s. 185-197.

Opracowania

Brykowska Maria, Brykowski Ryszard, *Kościół farny pw. św. Jana Chrzciciela w Rado-
miu – dzieje budowlane i architektura*, w: *Kościół św. Jana Chrzciciela w Radomiu.
Architektura – ludzie – wydarzenia*, red. D. Kupisz, Radom 2010, s. 87-136.
Fuglewicz Barbara, *Początki Radomia. Wczesnośredniowieczny zespół osadniczy nad rze-
ką Mleczną*, Radom 2013.
Gacki Józef, *Radom i jego kościoły do końca XVIII wieku*, Radom 1999.
Holtzer Ludomiła, *Jan Wiśniewski (1876-1943)*, w: *Znani i nieznanzi ziemi radomskiej*,
t. 1, red. T.C. Zwolski, s. 191-193.
Kierzowska-Kalinowska Ewa, *Rozwój osadnictwa wczesnośredniowiecznego na terenie
Radomia*, w: *Urbanistyka i architektura Radomia*, red. W. Kalinowski, Lublin 1979,
s. 26-35.
Kotecki R., *Rejestracja metrykalna wiernych w świetle potrydenckiego ustawodawstwa
kościół katolickiego (ze szczególnym uwzględnieniem prawodawstwa diecezji Cheł-
mińskiej, Gnieźnieńskiej, Płockiej i Włocławskiej)*, „Nasza Przyszłość”, (2009), nr
112, s. 35-75.
Kowalik Szczepan, *Fabrica ecclesiae. Żywoć i sprawy radomskiego proboszcza ks. Piotra
Górskiego*, Radom 2016.
Kukło C., *Demografia Rzeczypospolitej przedrozbiorowej*, Warszawa 2009.
Kumor Bolesław Stanisław, *Dzieje diecezji krakowskiej do roku 1795*, t. 4, Kraków 2002.
Kumor B.S., *Metryki parafialne w archiwach diecezjalnych*, „Kwartalnik Historii Kultu-
ry Materialnej”, 14 (1966) z. 1, s. 65-75.

- Kupisz Dariusz, *Dzieje kościoła św. Jana Chrzciciela w Radomiu w XIV-XVIII wieku*, w: *Kościół św. Jana Chrzciciela w Radomiu. Architektura – ludzie – wydarzenia*, red. D. Kupisz, Radom 2010, s. 13-60.
- Kupisz Dariusz, *Proboszczowie parafii św. Jana Chrzciciela w Radomiu w XIX-XXI wieku*, w: *Kościół św. Jana Chrzciciela w Radomiu. Architektura – ludzie – wydarzenia*, red. D. Kupisz, Radom 2010, s. 61-86.
- Kupisz Dariusz, *Wstęp*, w: *Księgach metrykalnych kościołów radomskich z lat 1591-1795*, seria B, *Metryki ślubów, t. 4, Kościół św. Wacława 1701-1795*, oprac. D. Kupisz, Radom 2011, s. 5-26.
- Litak Stanisław, *Kościelne podziały administracyjne w Radomskim w XVI-XVIII w.*, w: *Radom i region radomski w dobie szlacheckiej Rzeczypospolitej*, t. 2, red. Z. Guldon i S. Zieliński, Radom 1996, s. 7-20.
- Luboński Jan, *Monografia historyczna miasta Radomia*, Radom 1907.
- Sekulski Jerzy, *Encyklopedia Radomia*, Radom 2009.
- Stebelski Adam, *Źródła do dziejów ziemi kieleckiej, radomskiej, sandomierskiej w Archiwum Głównym w Warszawie*, w: *Pamiętnik Świętokrzyski*, red. A. Patkowski, Kielce 1931, s. 294-302.
- Wiśniewski Jan, *Dekanat radomski*, Radom 1911.
- Wolff Adam, *Akta partykularne przedrozbiorowe Archiwum Głównego w Warszawie z lat 1381-1835*, w: *Straty Archiwów i Bibliotek Warszawskich w zakresie rękopiśmiennych źródeł historycznych*, t. 1, Warszawa 1957, s. 175-208.

Netografia

<http://www.familysearch.org/> (dostęp: 11. 09. 2017).

PARISH REGISTERS AND OTHER RECORDS FROM THE PERIOD BEFORE THE PARTITIONS IN THE ARCHIVE OF JOHN THE BAPTIST PARISH IN RADOM

Summary

Historians, particularly the researchers in the history of the Church and genealogists, have long been interested in the archives held in parish offices. The following article presents the registers and other records of the Old Polish period which are held in the Archive of John the Baptist Parish in Radom. Due to the fact that the archival materials of the former province of Sandomierz dating from the period before the Partitions were destroyed by the German invader in 1944, the materials under investigation are of great value for the history of the town, region and Poland.

Key words: Radom; register books; John the Baptist Parish in Radom

Translated by Aneta Kiper